

Ochrona ekosystemów leśnych z perspektywy pracowników urzędów gminnych, powiatowych i wojewódzkich

Ewa Referowska-Chodak

Abstrakt. W 2013 roku przeprowadzono badania ankietowe wśród pracowników urzędów gminnych, powiatowych i wojewódzkich, zajmujących się najczęściej ochroną środowiska, ochroną przyrody, lasami tudzież zagospodarowaniem przestrzennym. Respondenci przedstawili perspektywiczne planowane działania (do 2030 roku) w zakresie strategicznych dokumentów gmin, powiatów i województw odnośnie do ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Odpowiedzi związane z planami względem ochrony lasów zakwalifikowano do następujących głównych haseł (tab. 1): ochrona gleb/wód, w tym przed zanieczyszczeniami; odtworzenie drzewostanów zniszczonych (czynniki biotyczne i abiotyczne); przebudowa drzewostanów (wzrost udziału gatunków liściastych); poprawa stanu zdrowotnego lasów; rozwój zagospodarowania turystycznego w harmonii z przyrodą, kontrola nad rekreacyjnym użytkowaniem lasów; racjonalne wyłączanie obszarów leśnych i przeznaczenie ich na inne cele; likwidacja wysypisk w lasach, sprzątanie świata; utrzymanie lub zwiększenie naturalnej retencji wodnej lasów; monitoring obszarów leśnych w celu przeciwdziałania zagrożeniom; zachowanie istniejących kompleksów leśnych; tworzenie spójnych kompleksów leśnych, wyrównywanie ich linii brzegowej; zakaz zabudowy terenów leśnych oraz zakaz lub ograniczenie zamiany na inne użytkowanie. W zależności od szczebla władzy wymienionym zagadnieniom przypisywano często różną wagę. Stwierdzono także znaczne różnice przedstawionych zapisów pod względem ich profesjonalizmu i zgodności z aktualnymi trendami w szeroko pojętej ochronie ekosystemów leśnych.

Słowa kluczowe: ochrona lasu, Lasy Państwowe, priorytety ochrony, samorząd gminny, samorząd powiatowy, samorząd wojewódzki

Abstract. Forest ecosystems' protection from the perspective of commune, district and provincial offices' employees. In 2013, a survey was conducted among commune, district and provincial offices' employees, which are experts on environmental protection, nature conservation, forests or land use planning. They presented actions planned (up to 2030) in the field of strategic documents of communities, districts and provinces about the nature conservation in the State Forests. Answers related to plans for forests protection were classified in the following principal terms (table 1): protection of soil/water including against pollution; restoration of damaged forest stands (biotic and abiotic factors); reconstruction of forest stands (an increase of broadleaf species' share); improvement of forest health; development of tourist infrastructure in harmony with nature, control over recreational use of forests; rational allocation of forest areas to the other form of use; liquidation of dumps in forests, cleaning the world; maintaining or increasing natural water retention of forests; monitoring

of forest areas in order to counter threats; preservation of existing forests; creation of coherent forest complexes and alignment of forest border; the prohibition of building on forest areas, the prohibition or restriction on conversion into other uses. Depending on the level of government, issues cited have often different importance. Regarding to submitted information, it was also found significant differences of their professionalism and compliance with current trends in the protection of forest ecosystems.

Key words: forest protection, the State Forests, protection priorities, commune government, district government, provincial government

Wstęp

Współczesna ochrona lasu jest pojęciem szerokim – uwzględnia nie tylko tradycyjne zadania ochrony drzewostanów przez czynnikami zaburzającymi ich stabilność, ale też nowoczesne wytyczne z zakresu ochrony przyrody. Wprowadza ochronę ekosystemów leśnych skupioną w dużej mierze na profilaktyce (Szujecki 2011).

Na terenie administrowanym przez Lasy Państwowe za stan lasu odpowiada nadleśniczy. Prowadzi on samodzielnie gospodarke leśną na podstawie planu urzędzenia lasu (Ustawa 1991 – art. 35.1). W planie urzędzenia lasu określane są m.in. zadania dotyczące ochrony lasu, w tym ochrony przeciwpożarowej (Ustawa 1991 – art. 18.3c). Plan jest zatwierdzany przez Ministra Środowiska (Ustawa 1991 – art. 22.1), wcześniej zaś podlega konsultacjom społecznym (Ustawa 2008 – art. 54, Zarządzenie 2009 – Załącznik 1), w których mogą uczestniczyć zarówno indywidualni obywatele, jak i przedstawiciele organizacji społecznych czy instytucji i urzędów. Uspołecznienie zarządzania lasami zagwarantowane jest prawem, jednocześnie oceniane jest przez funkcjonujące w Polsce systemy certyfikacji gospodarki leśnej FSC (Krajowy Standard 2014) i PEFC (Zrównoważona gospodarka 2012).

Jak wyżej wspomniano, w procesie konsultacji projektu planu urzędzenia lasu mogą brać udział przedstawiciele urzędów reprezentujących m.in. lokalne i regionalne samorządy. Jest to zatem pierwszy element możliwej współpracy między nimi a jednostkami Lasów Państwowych. Drugim elementem jest możliwość konsultacji przez nadleśniczych projektów lokalnych i regionalnych programów i strategii związanych z planowaniem przestrzennym i ochroną środowiska, opracowywanych przez lokalne samorządy (Ustawa 2008 – art. 54).

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie – wybranych przez urzędników – zapisów strategicznych dokumentów oraz zamierzeń (do roku 2030) w zakresie ochrony lasu w Lasach Państwowych, sformułowanych na szczeblu gmin, powiatów i województw. Ma to praktyczne znaczenie dla nadleśnictw, gdyż te postulaty czy wytyczne są opisywane i oceniane w projektach planów urzędzenia lasu pod kątem ich wpływu na prowadzenie gospodarki leśnej (Instrukcja 2011a – § 7.1.2 i § 9).

Metodyka badań

Materiał zebrano w trakcie szerszych badań ankietowych przeprowadzonych w 2013 roku (Referowska-Chodak i in. 2015). Adresatami elektronicznej ankiety byli: wójtowie, burmistrzowie i rady 2.169 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, zarządy i rady 314 powiatów ziem-

skich oraz zarządy, marszałkowie i sejmiki 16 województw, jednak udział w badaniu ankietowym był zróżnicowany w zależności od szczebla administracji. Weryfikacja i uzupełnienie ankiet nastąpiło w roku 2013 i 2014, drogą mailową i telefoniczną, a w niektórych przypadkach skorzystano też ze wskazanych przez respondentów dokumentów źródłowych, zamieszczonych w internecie. Wypełnione i zweryfikowane ankiety, wykorzystane na potrzeby niniejszego artykułu, pochodzą z 459 gmin (21,1% wszystkich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Polsce), 125 powiatów (39,8% wszystkich powiatów ziemskich w Polsce) i 14 województw (87,5% wszystkich województw w Polsce).

Respondenci udzielali odpowiedzi na pytania o perspektywiczne zapisy w aktualnych oraz podejście przy tworzeniu przyszłych strategicznych dokumentów gmin, powiatów i województw odnośnie do ochrony przyrody i leśnej różnorodności biologicznej w Lasach Państwowych. Przedmiotem zainteresowania były programy ochrony środowiska (tworzone na poziomie gminy, powiatu i województwa), strategie rozwoju (tworzone na poziomie gminy i województwa), studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (tworzone na poziomie gminy) oraz plany zagospodarowania przestrzennego (tworzone na poziomie gminy i województwa). Pytania brzmiały następująco: „Jakie są przewidywane (planowane) w okresie do 2030 roku założenia i działania względem ochrony przyrody w Lasach Państwowych?” w odniesieniu do strategicznych dokumentów gmin, powiatów i województw (były one wymieniane odpowiednio do szczebla administracji). W praktyce ankiety zostały wypełnione przez urzędników z wydziałów odpowiedzialnych za ochronę środowiska, ochronę przyrody, lasy lub zagospodarowanie przestrzenne, którzy traktując szeroko pojęcie ochrony przyrody wpisali także postulaty dotyczące ochrony ekosystemów leśnych. Zarządy powiatów oraz zarządy województw zostały dodatkowo zapytane o „podejście w zakresie ochrony przyrody w Lasach Państwowych”, jakie „zamierzają reprezentować przy uzgadnianiu projektów” dokumentów związanych z zagospodarowaniem przestrzennym na poziomie gmin (jednostek zawierających się w granicach zarówno powiatów, jak i województw). Z kolei same zarządy województw zostały zapytane o to, „Jakie podejście w zakresie ochrony przyrody w Lasach Państwowych zamierzają Państwo reprezentować przy opiniowaniu projektów powiatowych programów ochrony środowiska?”. Ze względu na fakt, że podejście przy tworzeniu strategicznych dokumentów danego szczebla, jak również opiniowaniu dokumentów niższego szczebla, powinno być spójne w ramach badanej jednostki (powiatu, województwa), przy analizie wyników połączono odpowiedzi na te pytania. Wpisy pochodzące od różnych organów i z różnych dokumentów danej jednostki (gmina, powiat, województwo) zsumowano, a następnie przypisano je do zbiorczych haseł (kategorii) utworzonych na podstawie tych wpisów. Takie zagregowanie wpisów podyktowane było faktem powtarzania się wybranych pytań w ankietach dla różnych organów danego szczebla administracji oraz udzielania przez urzędników często tych samych odpowiedzi (niezależnie od typu opisywanego dokumentu). W niniejszym opracowaniu omówione są wybrane kategorie z 35 utworzonych na potrzeby oryginalnych badań, odpowiadające w największym stopniu zagadnieniu ochrony ekosystemów leśnych. Wyniki przedyskutowano w oparciu o wybraną literaturę przedmiotu.

Wyniki badań

Poniższe wyniki (tab. 1.) opracowano w oparciu o zweryfikowane ankiety, wypełnione przez urzędników poszczególnych szczebli polskiej administracji.

Tab. 1. Propozycje względem ochrony lasów, zgłoszone przez urzędników gmin, powiatów i województw
Table 1. Proposals concerning the forests protection, given by community, district and provincial's officials

Propozycja	Gmina (liczba/udział*)	Powiat (liczba/udział*)	Województwo (liczba/udział*)
Zwiększanie obszaru objętego ochroną przyrody	93 / 20,3%	29 / 23,2%	3 / 21,4%
Respektowanie/realizacja zaleceń ochrony przyrody na chronionych obszarach	176 / 38,3%	86 / 68,8%	10 / 71,4%
Ochrona i wzrost/przywracanie różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo, w tym w ekosystemach leśnych	218 / 47,5%	65 / 52,0%	12 / 85,7%
Ochrona krajobrazu	72 / 15,7%	13 / 10,4%	2 / 14,3%
Utrzymywanie, odtwarzanie i tworzenie korytarzy ekologicznych	48 / 10,5%	8 / 6,4%	6 / 42,9%
Przeprowadzenie inwentaryzacji/waloryzacji przyrodniczej	24 / 5,2%	4 / 3,2%	3 / 21,4%
Ochrona strefy ekotonowej/strefy przylegającej do lasu	36 / 7,8%	0 / 0%	2 / 14,3%

*udział odniesiony do liczby jednostek z wypełnionymi polami ankiety na ten temat

*share related to the number of units with completed questionnaire on this subject

W ankietach, w zakresie ogólnego hasła „Poprawa stanu zdrowotnego lasów”, ale także nieuwzględnionego w tab. 1 szerszego hasła „Użytkowanie lasów z zapewnieniem zachowania ochrony przyrody i krajobrazu”, znalazły się następujące kategorie wpisów:

- ewentualne wzbogacenie biocenozy leśnych nektarodajnymi gatunkami roślin zielnych,
- pozostawianie martwych drzew na terenach leśnych, zachowanie drzew dziuplastych,
- ochrona wiekowych (najstarszych) drzewostanów i drzew,
- ograniczenia w zakresie stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej, preferowanie biologicznych i mechanicznych metod: zakładanie remiz, wywieszanie budek lęgowych, ochrona mrowisk, wykładanie pułapek na owady, korowanie,
- prowadzenie ścinki drzew, zrywki i wywozu drewna w sposób zapewniający w maksymalnym stopniu ochronę gleby i roślinności leśnej,
- zapobieganie procesom degradacji i dewastacji gruntów leśnych oraz szkodom w drzewostanach i produkcji leśnej, powstającym wskutek działalności nieleśnej.

Ankiety w omawianych polach zawierały także takie wpisy, które wymagają osobnego komentarza:

- ochrona przed degradacją siedlisk poprzez likwidowanie luk i powierzchni otwartych,
- likwidacja ugorów leśnych (halizn i płazowin),
- oczyszczenie lasów z odpadów i suszu drzewnego,
- utrzymanie istniejącego i rozbudowa systemu melioracyjnego,
- stosowanie na najsłabszych glebach nawożenia organicznego.

Dyskusja wyników

Przeprowadzona w 2013 roku ankieta wśród pracowników urzędów miała na celu zbadanie m.in. zamierzeń na poziomie gmin, powiatów i województwa odnośnie do ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Jednak część poczynionych przez nich wpisów dotyczyła w większym

stopniu tradycyjnej ochrony lasu niż ochrony przyrody (różnorodności biologicznej), co pokazuje na brak rozróżniania tych pojęć przez pracowników gmin i powiatów. Przedstawione wyniki są zatem pewnym przyczynkiem do poznania problemów i priorytetów w ochronie lasu z perspektywy samorządów różnych szczebli.

Szczególne znaczenie na poziomie gmin (31,8% ankietowanych jednostek) ma zachowanie istniejących kompleksów leśnych. Przedstawiona potrzeba może się wiązać z zagrożeniami w postaci fragmentacji czy likwidacji części kompleksów leśnych na potrzeby rozwoju infrastruktury, przede wszystkim drogowej. Ze względu na to, że tereny Lasów Państwowych to grunty Skarbu Państwa, nie ma potrzeby „dogadywania się” z właścicielami i wykupu gruntów, co ogranicza czas, wydatki oraz upraszcza procedury prawne i organizacyjne (Obwieszczenie 2013 – art. 20 i 21). Z jednej strony stanowi to realne zagrożenie dla zasobów przyrody (utrata powierzchni ważnej dla utrzymania różnorodności biologicznej, fragmentacja kompleksów leśnych), z drugiej zaś może ograniczać (w skali gminy) możliwości utrzymania jej mieszkańców, w sposób bezpośredni i pośredni (pozaprodukcyjne funkcje lasu, jak zbiór grzybów, jagód, rekreacja – Żylicz i Giergiczny 2013). Duże znaczenie ma także fakt, iż powierzchnia leśna przysparza gminom dodatkowy dochód w postaci podatku leśnego. Na poziomie powiatów nie są to już tak podstawowe potrzeby, co przełożyło się na wyniki ankiet (16,8%). Na poziomie województw zagadnienie zachowania istniejących kompleksów leśnych nie zostało w ogóle zgłoszone. Oprócz utrzymania kompleksów leśnych jako takich, respondenci – tym razem ze wszystkich szczebli administracji – zwrócili uwagę na ich kształt w kontekście ograniczania fragmentacji lasów i niekorzystnego przebiegu linii brzegowej. Są to czynniki podnoszące ryzyko zmniejszenia różnorodności biologicznej, jak również wnikania gatunków czy czynników negatywnie wpływających na stabilność lasu.

W nieco ponad $\frac{1}{5}$ gmin i województw, a w co ok. 14. powiecie zadeklarowano przyszłościowo zakaz zabudowy terenów leśnych bądź zakaz lub ograniczenia zamiany lasu na inne formy użytkowania. Jest to jednym z elementów realizacji Ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Ustawa 1995), przy czym wpisy dokonane szczególnie przez pracowników urzędów gminnych przybierały albo postać radykalną (żadnych odstępstw od reguły), albo postać łagodniejszą, uwzględniającą odstępstwa zawarte we wspomnianej ustawie. W tym przypadku na rodzaj wpisu może mieć wpływ przyjęta przez gminę strategia rozwoju wynikająca nie tylko z uwarunkowań przyrodniczych, ale także w znacznej mierze społecznych – na przykład potrzeba rozbudowy infrastruktury bądź odwrotnie – potrzeba zapewnienia mieszkańcom terenów zielonych dla celów rekreacji. We wpisach urzędników z powiatów ten element miał znacznie mniejsze znaczenie. Nieco liberalniejsze sformułowanie (o przewidzianej możliwości racjonalnego wyłączania obszarów leśnych i przeznaczania ich na inne cele) pojawiło się w ankietach znacznie rzadziej (tab. 1), przy czym artykułowano go głównie na poziomie gminy. Jest to uzasadnione, gdyż gminy stanowią podstawowy poziom organów samorządowych decydujący o lokalnych inwestycjach i zagospodarowaniu przestrzennym.

Kolejny postulat – dalszej przebudowy drzewostanów – został przedstawiony przez urzędników wszystkich trzech szczebli administracji, w tym $\frac{1}{4}$ gmin, $\frac{1}{5}$ powiatów oraz połowy województw. Mimo że jest związany bardziej z dziedzina hodowli lasu, jego znaczenie dla ochrony lasu jest podstawowe – pozwala bowiem na zmniejszenie zagrożeń dla stabilności ekosystemu leśnego, stanowiąc element tak ważnej w ochronie lasu profilaktyki. Według Szujckiego (2011) znany jest od dawna pogląd, że „najlepszą hodowlą jest dobra ochrona, a najlepszą ochroną – dobra hodowla”. Szczególnie częste przedstawienie przez urzędników potrzeby dalszej przebu-

dowy drzewostanów wiąże się z podejmowaniem tego tematu w wielu ogólnopolskich, strategicznych dokumentach: Polityce Leśnej Państwa (Polityka 1997 – pkt. III.3), Krajowej Strategii Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej (Strategia 2007 – Karta Zadania nr 40, pośrednio też III cel strategiczny), Polityce Ekologicznej Państwa (Polityka 2008 – rozdz. 3.2), a współcześnie także w Strategii Lasów Państwowych na lata 2014-2030 (Strategia 2013 – pkt. 6.2), Strategii Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (perspektywa do 2020 r.) (Strategia 2014 – IV/4/1.3/13) oraz Programie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej (Program 2015 – Zadanie nr 51). Część tych opracowań przytaczana jest w strategicznych dokumentach gminnych, powiatowych i wojewódzkich, o które pytano w ankiecie.

Kolejne propozycje samorządów odnoszą się do rozwoju zagospodarowania turystycznego w harmonii z przyrodą i kontroli nad rekreacyjnym użytkowaniem lasów. W podobnym stopniu zwrócono na to zagadnienie uwagę na poziomie gmin i województw, a w nieco mniejszym stopniu na poziomie powiatów. Turystyczne użytkowanie lasów jest jednym z elementów presji człowieka, która może mieć negatywne konsekwencje (np. Fornal-Pieniak 2011, Zdanowicz i Skłodowski 2013), szczególnie gdy ekosystem nie jest dobrze do tego przygotowany w sensie wyposażenia go w infrastrukturę turystyczną (Cieszewska i Deptuła 2013). Nie należy jednak bezkrytycznie inwestować w dużą ilość infrastruktury, gdyż zapotrzebowanie społeczne na nią jest zróżnicowane (Kikulski 2011). Nie bez znaczenia jest także podatność lasów na degradację w efekcie ruchu turystycznego (Kikulski 2011, Turkowiak 2011), która zależy od typu siedliskowego lasu, stanu siedliska, dominujących gatunków drzew, ich wieku, procentowego udziału jednego gatunku w drzewostanie, typu drzewostanu, wilgotności gleby, powierzchniowej budowy geologicznej, odległości od głównych szlaków komunikacyjnych oraz miast, a także stanu lasu (defoliacji) i odniesienia do potencjalnej roślinności naturalnej (Turkowiak 2011). Dlatego przy turystycznym udostępnianiu lasów należy zwrócić uwagę na całe spektrum powyższych czynników i uwarunkowań, aby z jednej strony było bezpieczne dla przyrody, z drugiej zaś spełniało oczekiwania społeczeństwa. Warto podkreślić fakt, że ankietowane jednostki mają świadomość wpływu turystyki na przyrodę, stąd zastrzeżenia, że jej rozwój nie powinien mieć negatywnych konsekwencji. Jest to dobra podstawa do współpracy między nadleśnictwami i samorządami na tym polu, szczególnie na poziomie gmin, z którymi nadleśnictwa mają stosunkowo najwięcej kontaktów, również w kwestiach atrakcyjnych dla turystów chronionych obszarów i obiektów. Jak już wcześniej wspomniano, rekreacyjne użytkowanie lasu ma duże gospodarcze znaczenie dla lokalnych społeczności.

Respondenci z gmin (13,7%), powiatów (4,8%) i województw (7,1%) zwrócili także uwagę na potrzebę poprawy stanu zdrowotnego lasów. W ostatnich kilku latach sytuacja jest zmienna, jeśli weźmie się pod uwagę na przykład udział drzew w klasach uszkodzenia: w latach 2008-2010 udział drzew uszkodzonych w ponad 25% i martwych wynosił odpowiednio: 18,1%, 17,7% oraz 20,7% (Leśnictwo 2011 – Tab. 79), zaś w latach 2011-2013: 24,1%, 23,4% i 18,8% (Leśnictwo 2014 – Tab. 78). Zmienność wskaźnika wynika z faktu, że jest on w większym stopniu skorelowany z ilością opadów w sezonie wegetacyjnym, niż z porażeniem drzew przez szkodniki i patogeny. Jednak w nieco dłuższej perspektywie czasowej można zauważyć poprawę tego parametru, gdyż na przykład w latach 2003-2004 wynosił on 34,2% (Leśnictwo 2008 – Tab. 69), a w połowie lat 90-tych – prawie 40% (Leśnictwo 2008 – Tab. 271). Polskie lasy były wówczas jednymi z najbardziej pod tym względem uszkodzonych lasów w Europie (Leśnictwo 2008 – Tab. 271). W przypadku występowania szkodników pierwotnych, ich liczniejsze występowanie (od 2004

r.) odnotowano w latach 2005, 2008 (na powyżej 300 tys. ha lasów) oraz w latach 2007, 2011, 2012 i 2013 (na powyżej 400 tys. ha) (Raport 2015 – Rys. 35). Niejako w odpowiedzi na zgłoszoną potrzebę poprawy stanu zdrowotnego lasu, w ankietach pojawiły się wskazania dotyczące m.in. zakładania remiz, wywieszania budek lęgowych, ochrony mrowisk, zachowania drzew dziuplastych, a także ewentualnego wzbogacania biocenozy leśnych nektarodajnymi gatunkami roślin zielnych. Wszystkie te propozycje są jednocześnie działaniami profilaktycznymi, przewidzianymi w Instrukcji ochrony lasu (Instrukcja 2011b – I.A.3.2 i I.A.7-8). Zwrócono także na wszystkich trzech poziomach (gmina, powiat, województwo) uwagę na przyszłościową potrzebę prowadzenia monitoringu obszarów leśnych w celu przeciwdziałania zagrożeniom (ok. 10-15% respondentów). Zgodnie z cz. II Instrukcji ochrony lasu (Instrukcja 2011b), obowiązkowo kontrolowane jest zagrożenie powodowane przez owady, grzyby patogeniczne i inne czynniki chorobotwórcze, ssaki oraz przez czynniki abiotyczne i antropogeniczne. W przypadku wystąpienia szkód doprowadzających do zniszczenia drzewostanów, respondenci zauważają potrzebę odtworzenia tych drzewostanów, w szczególności ci pracujący w urzędach na poziomie województwa. Jest to działanie ważne dla przywrócenia różnorodności biologicznej (walorów krajobrazu, złożoności ekosystemów, bogactwa gatunkowego).

W ankietach gmin, powiatów i województw zauważalny jest efekt prowadzonych od lat działań Lasów Państwowych na rzecz przywrócenia właściwych stosunków wodnych na terenach leśnych i nieleśnych – działanie to (często uogólnione do hasła przywrócenia właściwych stosunków wodnych) wymienione zostało przez 37 gmin, 6 powiatów i 3 województwa. Jednostki Lasów Państwowych już od połowy lat 90-tych XX wieku realizują działania na rzecz odbudowy małej retencji, a w XXI wieku przyjęły one szczególnie dużą skalę dzięki projektom wspartym finansowo ze środków unijnych w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Rozpoczęte w okresie finansowym 2007-2013 projekty retencji nizinnej („Zwiększanie możliwości retencyjnych oraz przeciwdziałanie powodzi i suszy w ekosystemach leśnych na terenach nizinnych”) i górskiej („Przeciwdziałanie skutkom odpływu wód opadowych na terenach górskich. Zwiększenie retencji i utrzymanie potoków oraz związanej z nimi infrastruktury w dobrym stanie”) pozwoliły do końca 2014 r. zrealizować ponad 6.500 obiektów retencjonujących ponad 32 mln m³ wody (<http://www.ckps.lasy.gov.pl>). Po części pokrewny wpis – ochrony gleb i wód, w tym przed zanieczyszczeniami, był również często zgłaszany na poziomie gmin i powiatów, co przywracanie właściwych stosunków wodnych, a trzykrotnie rzadziej na poziomie województw. Ochrona wód i gleb w gospodarce leśnej realizowana jest od dłuższego czasu, jednym z jej przejawów jest ustanawianie lasów wodochronnych (chronią one zasoby wód powierzchniowych i podziemnych, regulują stosunki hydrologiczne w zlewni oraz na obszarach wododziałów – Ustawa 1991 – art. 15.2) i glebochronnych (chronią one glebę przed zmywaniem lub wyjąłowieniem, powstrzymują usuwanie się ziemi, obrywanie się skał lub lawin – Ustawa 1991 – art. 15.1). Aktualnie w zarządzie Lasów Państwowych jest ponad 1,5 mln ha lasów wodochronnych oraz ponad 320 tys. ha lasów glebochronnych (Leśnictwo 2014 – Tab. 119). Ochrona wód i gleb jest też szczególnym przedmiotem zainteresowania obu funkcjonujących w Polsce systemów certyfikacji gospodarki leśnej: FSC (Krajowy Standard 2014) i PEFC (Zrównoważona gospodarka 2012). W przypadku systemu FSC, dla podkreślenia znaczenia lasów wodochronnych i glebochronnych wprowadza się dodatkową wewnętrzną kategorię ochronności w postaci tzw. lasów o szczególnej wartości przyrodniczej (High Conservation Value Forests).

W ankietach wypełnionych na poziomie gmin (w większym stopniu) i powiatów (w mniejszym stopniu) zwrócono uwagę na problem zaśmiecania lasów i konieczność uprzątnięcia nielegal-

nych wysypisk, natomiast nie odniesiono się do tego na poziomie województw. Różnice w naciśku położonym na ten problem w zależności od szczebla administracji mogą wynikać z faktu, że aktualnie gospodarka odpadami prowadzona jest na poziomie gminy (Ustawa 1996), to ona jest lub powinna być w szczególności zainteresowana utrzymaniem walorów widokowych i turystycznych i to na jej poziomie organizowane są najczęściej społeczne akcje ekologiczne sprzątania terenów przyrodniczych.

Pod tab. 1 zacytowano dodatkowo wpisy, które zostały wprowadzić zakwalifikowane do innego zbiorczego hasła („Użytkowanie lasów z zapewnieniem zachowania ochrony przyrody i krajobrazu”), jednak mają także związek z zagadnieniami ochrony lasu. Dotyczą zapobiegania lub przeciwdziałania procesom degradacji w efekcie gospodarki leśnej lub innej działalności. Aktualnie wymagane jest sporządzanie strategicznej oceny oddziaływania lub prognozy oddziaływania planu urzędzenia lasu na środowisko i obszary Natura 2000, jest to opisane w rozdz. VI Instrukcji urzędzenia lasu (Instrukcja 2011a), co powinno ograniczyć negatywne wpływy działalności człowieka na leśną przyrodę. Niektóre zapisy są także w Zasadach hodowli lasu (Zasady 2011 – uszkodzenia: § 48.7) i Instrukcji ochrony lasu (Instrukcja 2011b – uszkodzenia: I.A.2). W odniesieniu do postulatu ograniczenia stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej należy zauważyć, że współcześnie użycie środków chemicznych w Lasach Państwowych jest ograniczone do niezbędnego minimum (szkółki, gradacje). Wpływają na to z jednej strony zapisy Instrukcji ochrony lasu (Instrukcja 2011b – I.A.2, I.B.5), z drugiej strony wymogów systemów certyfikacji gospodarki leśnej, w szczególności FSC (Krajowy Standard 2014 – 6.6). Jest ono w praktyce niewspółmiernie mniejsze, niż w przypadku rolnictwa. W 2013 roku łączna powierzchnia, na której wykonano zabiegi ochronne ograniczające liczebność populacji owadów, wyniosła 193,5 tys. ha (Raport 2014). Tymczasem w roku gospodarczym 2012/2013 środki ochrony roślin stosowało ok. 947 tys. gospodarstw rolnych, co stanowi 66,3% wszystkich gospodarstw, które prowadzą działalność rolniczą (Rolnictwo 2014).

Wśród wpisów w ankietach umieszczono także takie, które z perspektywy współczesnej ochrony ekosystemów leśnych mają już bardzo ograniczone zastosowanie, ale nadal znajdują się w strategicznych opracowaniach głównie gminnych (wymieniono je w tekście pod tab. 1). Proponowane przez dwie gminy likwidowanie wszelkich luk, otwartych powierzchni i „ugorów leśnych” jest niezgodne z aktualną Instrukcją urzędzenia lasu (Instrukcja 2011a – § 28.4) i Zasadami hodowli lasu (Zasady 2011 – § 68.5). Miejsca takie spełniają bowiem korzystną rolę w ochronie różnorodności biologicznej oraz kształtowaniu klimatu i krajobrazu wnętrza lasu. W niektórych przypadkach może to być w konflikcie z potrzebami ochrony światłolubnych gatunków roślin czy np. lelka (Dombrowski 2004). Do odnowienia przewidywane są tylko halizny i płazowiny (Instrukcja 2011a – § 13.7.2b). Innym wpisany w ankiecie postulatem było „oczyszczenie lasów z suszu drzewnego”, bez komentarza o jakimkolwiek zagrożeniu z jego strony dla stabilności lasu. Jest to niezgodne z potrzebami ochrony gatunków saproksylicznych – np. Gutowski i in. (2004), Instrukcja ochrony lasu (2011b – cz. I.A.3.2). W ostatnich latach szczególnie intensywnie dyskutowanym tematem jest pozostawianie martwego drewna – jego optymalnej ilości, jakości i rozmieszczenia (patrz np. X Konferencja Aktywne Metody Ochrony Przyrody w Zrównoważonym Leśnictwie w Rogowie – <http://cepl.sggw.pl/konferencja/amop/index.htm>). Tematyka ta wymaga prowadzenia dalszych badań. Należy podkreślić, że w części ankiet zaznaczono perspektywnie konieczność pozostawiania martwego drewna i fragmentów starych drzewostanów. Jednak ich obecność nie może generować zagrożenia dla trwałości lasu, gdyż zgodnie z prawem Lasy Państwowe są zobowiązane do „zapobiegania, wykrywania i zwalczania

nadmernie pojawiających i rozprzestrzeniających się organizmów szkodliwych” (Ustawa 1991 – art. 9.1.2). W ankiecie innego respondenta znalazł się wpis o potrzebie utrzymania istniejącego i rozbudowy systemu melioracyjnego, nie wyjaśniono jednak, czy chodzi o „tradycyjne” rozumienie melioracji (samo odprowadzanie wody), która w efekcie zaburza funkcjonowanie danego ekosystemu. Jak już wcześniej wspomniano, w Lasach Państwowych prowadzone są na dużą skalę prace służące zwiększeniu retencji wodnej (<http://www.ckps.lasy.gov.pl/projekty-pgllp>). Na poziomie powiatu pojawiła się z kolei propozycja „stosowania na najsłabszych glebach nawożenia organicznego”. Być może respondent mylnie wpisał w ankiecie wytyczne dla terenów rolniczych. Instrukcja ochrony lasu (Instrukcja 2011b) wspomina o nawożeniu poza szkołkami tylko w kontekście ogniskowo-kompleksowej metody ochrony lasu (remizy), a o potrzebie jej zastosowania decyduje Komisja Założeń Planu (pkt I.A.8). Z kolei Zasady hodowli lasu (Zasady 2011) dopuszczają nawożenie w uprawach plantacyjnych szybko rosnących drzew (§ 56.2) i przy uproduktywaniu nieużytków przemysłowych (§ 61.2b). Innych sytuacji wymagających stosowania nawożenia gleb nie przewiduje się. W skali Lasów Państwowych nawożenie obejmuje znikomą powierzchnię – w Sprawozdaniu finansowo-gospodarczym za 2013 r. wykazano nawożenie mineralne lasu na 39 ha (Sprawozdanie 2014), rok wcześniej – na 22 ha (Sprawozdanie 2013), a dwa lata wcześniej – na 60 ha (Sprawozdanie 2012). Tymczasem powierzchnia lasów (gruntów zalesionych) zarządzana przez Lasy Państwowe wynosi aktualnie 6.977.969 ha (Sprawozdanie 2014). W pewnych sytuacjach przedstawiony postulat niesie za sobą zagrożenie dla utrzymania różnorodności biologicznej. Na najsłabszych glebach zlokalizowane są bowiem m.in. bory chrobotkowe – siedlisko objęte unijną ochroną (kod: 91T0), dla których wszelkie użyźnianie stanowi zagrożenie dla ich utrzymania (Węgrzyn i Masłowska 2010).

Wnioski

1. Niezależnie od poziomu administracyjnego, na którym wypełniane były ankiety, zwraca uwagę stosunkowo duży nacisk kładziony na zachowanie lasów jako takich, na zabezpieczenie ich przed przekształceniem w inne formy użytkowania gruntu bądź też odtworzenie tych zdegradowanych. Świadczy to pozytywnie o poziomie społecznej świadomości odnośnie do wartości przyrodniczej, ekonomicznej i społecznej lasów.
2. W ankietach na poziomie gmin zaznacza się większy udział szczegółowych zagadnień niż na poziomie powiatu, co wynika z „bliskości” gmin względem Lasów Państwowych (więcej bezpośrednich kontaktów, lepsze zrozumienie wzajemnych problemów) oraz większych powiązań (poprzez podatek leśny, lokalne formy ochrony przyrody, wspólne akcje edukacyjne itp.).
3. Na poziomie województw zwraca uwagę większy udział poruszanych problemów mających szczególne znaczenie w skali krajoobrazu, a nawet kraju – można do nich zaliczyć m.in. odtwarzanie zniszczonych drzewostanów, retencji wodnej czy przebudowę drzewostanów.
4. W ankietach zauważa się dominację motywu ochrony lasów „przed człowiekiem” – przed jego bezpośrednią ingerencją (np. wysypiska śmieci, wylesienia), jak również przed efektami jego działalności (np. pogorszenie stanu zdrowotnego lasów, degradacja przyrody, zaburzenia stosunków wodnych). Perspektywnym wynikiem tego będzie ochrona lasów „dla człowieka” – by mógł z nich dalej korzystać.

5. Nie wszystkie wpisy w ankietach były zgodne z aktualnymi, nowoczesnymi wytycznymi w zakresie ochrony ekosystemów leśnych. Świadczy to o potrzebie prowadzenia dalszej działalności edukacyjnej i konsultacyjnej przez leśników z Lasów Państwowych.

W artykule wykorzystano część wyników badań przeprowadzonych na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych (temat nr 28/12: „Oczekiwanie i propozycje różnych grup społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody i turystyki na terenach Lasów Państwowych do 2030 roku”)

Literatura:

- Cieszewska A., Deptuła M. 2013. Czynniki wpływające na degradację szlaków turystycznych na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 37: 77-82.
- Dombrowski A. 2004. Lelek *Caprimulgus europaeus*. [W:] M. Gromadzki (red.) Ptaki cz. II. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, t. 8: 242-244.
- Fornal-Pieniak B. 2011. Wpływ turystyki na ekosystemy leśne w gminie Ciężkowice. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 28: 175-180.
- Gutowski J. M., Bobiec A., Pawlaczyk P., Zub K. 2004. Drugie życie drzewa. Wyd. WWF Polska, Warszawa – Hajnówka.
- Instrukcja 2011a. Instrukcja Urządzenia Lasu. Cz. I. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Instrukcja 2011b. Instrukcja Ochrony Lasu. Cz. I i II. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Kikulski J. 2011. Aspekty udostępnienia lasów do celów rekreacyjnych. *Studia i Materiały CEPL*, 28: 288-292.
- Krajowy Standard Odpowiedzialnej Gospodarki Leśnej FSC w Polsce. 2014. Związek Stowarzyszeń na rzecz Odpowiedzialnego Leśnictwa, FSC Polska, <http://pl.fsc.org>.
- Leśnictwo 2008. Rocznik Statystyczny Leśnictwo, dane za 2007 r. Wyd. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Leśnictwo 2011. Rocznik Statystyczny Leśnictwo, dane za 2010 r. Wyd. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Leśnictwo 2014. Rocznik Statystyczny Leśnictwo, dane za 2013 r. Wyd. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Obwieszczenie 2013. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 marca 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych. Dz. U. Nr 2013.687.
- Polityka 1997. Polityka Leśna Państwa. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 kwietnia 1997 r. Wyd. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa.
- Polityka 2008. Polityka Ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Program 2015. Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz Plan działań na lata 2014-2020. Dokument zatwierdzony w drodze uchwały nr 213 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. M.P. nr 2015.0.1207.
- Raport 2014. Raport o stanie lasów w Polsce 2013. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, 55.
- Raport 2015. Raport o stanie lasów w Polsce 2014. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, 56.
- Referowska-Chodak E., Chodak K., Grzywacz A., Parzych S. 2015. Oczekiwanie i propozycje różnych grup społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody i turystyki na terenach Lasów Państwowych do 2030 roku. Moduł A: Ochrona przyrody. Sprawozdanie końcowe z tematu badawczego DGLP nr 28/12, złożone w siedzibie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych w Warszawie (mat. niepublik.).

- Rolnictwo 2014. Rolnictwo w 2013 r. Rocznik Statystyczny. Wyd. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 36.
- Sprawozdanie 2012. Sprawozdanie finansowo-gospodarcze za 2011 rok. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa [<http://bip.lasy.gov.pl/bip/finanse>].
- Sprawozdanie 2013. Sprawozdanie finansowo-gospodarcze za 2012 rok. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa [<http://bip.lasy.gov.pl/bip/finanse>].
- Sprawozdanie 2014. Sprawozdanie finansowo-gospodarcze za 2013 rok. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa [<http://bip.lasy.gov.pl/bip/finanse>].
- Strategia 2007. Krajowa Strategia Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej wraz z Programem Działań na lata 2007-2013. Dokument zatwierdzony przez Radę Ministrów w dniu 26 października 2007 r. (uchwała nr 207/2007).
- Strategia 2013. Strategia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe na lata 2014-2030. Załącznik do Zarządzenia nr 89 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 23 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe na lata 2014–2030 (ER-0110-3/2013).
- Strategia 2014. Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (perspektywa do 2020 r.), przyjęta uchwałą nr 58 Rady Ministrów z dnia 15.04.2014 r.
- Szujecki A. 2011. Przedmowa. [W:] Instrukcja Ochrony Lasu. Cz. I. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Turkowiak A. 2011. Podatność lasu na antropopresję na przykładzie Parku Krajobrazowego Promno. Studia i Materiały CEPL, 28: 193-199.
- Ustawa 1991. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz. U. nr 1991.101.444 (z późn. zm.).
- Ustawa 1995. Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Dz. U. nr 1995.16.78 (z późn. zm.)
- Ustawa 1996. Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Dz. U. nr 1996.132.622 (z późn. zm.).
- Ustawa 2008. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Dz. U. nr 2008.199.1227 (z późn. zm.).
- Węgrzyn M., Masłowska M. 2010. 91T0. Śródładowy bór chrobotkowy. [W:] Mróz W. (red.) Monitoring siedlisk przyrodniczych. Przewodnik metodyczny. Część I. Wyd. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa, 295-311.
- Zarządzenie 2009. Zarządzenie nr 12 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 lutego 2009 r. w sprawie zmiany zarządzenia dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 18 kwietnia 2003 roku w sprawie instrukcji urządzania lasu (ZU-7019-3/09). Załącznik nr 1.
- Zasady 2011. Zasady Hodowli Lasu. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Zdanowicz E., Skłodowski J. 2013. Ocena zmian w środowisku wokół szlaków rekreacyjnych na przykładzie rezerwatu Las Bielański w Warszawie. Studia i Materiały CEPL w Rogowie, 37: 348-355.
- Zrównoważona gospodarka leśna – wymagania. 2012. Rada PEFC Polska, <http://www.pefc-polska.pl>.
- Żylicz T., Giergiczyński M. 2013. Wycena pozaprodukcyjnych funkcji lasu. Raport końcowy z badań [http://www.lasy.gov.pl/publikacje/copy_of_gospodarka-lesna/prace-naukowe/wycena-pozaprodukcyjnych-funkcji-lasu/raport-koncowy/view]
- <http://www.ckps.lasy.gov.pl/projekty-pgllp> – strona Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych, poświęcona projektom realizowanym przez PGL Lasy Państwowe

Ewa Referowska-Chodak

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii,
SGGW w Warszawie
ewa_referowska_chodak@sggw.pl